

Σύμφωνα με τό Νόμο 2121/1993, ἀπαγορεύεται αὐστηρά ἢ καθ' οἰονδήποτε τρόπον ἀναπαραγωγή, φωτοτύπιση ἢ ἀντιγραφὴ ὀλοκλήρου ἢ τμήματος τῆς συγκεκριμένης αὐτῆς ἔκδοσης καθὼς καί ἀνάρτηση μέρους ἢ ὅλου στό διαδίκτυο.

© Ἐκδόσεις Βιβλίων Βυζαντινῆς Μουσικῆς  
**“Ο ΜΙΧΑΗΛ Ι. ΠΟΛΥΧΡΟΝΑΚΗΣ”**  
Ἐρασμία Ἰ. Πολυχρονάκη  
Δημοκρατίας 69  
72100 Ἅγιος Νικόλαος Κρήτης  
Τηλ. 28410 - 23070  
Fax: 28410 - 23066  
www.byzantinemusicbooks.gr  
E-mail: info@byzantinemusicbooks.gr

Σεπτέμβριος 2018

Τίτλος βιβλίου:

**Ἡ Μετροφωνικὴ ἔρμηνεία**

τοῦ Ἀναστασιματαρίου Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου  
καί ὁ ἀργοσύντομος μικτός στηχηραρικός δρόμος  
(σπουδὴ)

Συγγραφέας:

Γεώργιος Ἰ. Χατζηθεοδώρου

Ἄρχων Μαΐστωρ Μ.τ.Χ.Ε.

Καθηγητῆς μουσικῆς - Πρωτοψάλτης

Κάλυμνος

Χορηγός:

Σπυρίδων Χρ. Παπασούλης

ISBN: 979-0-9013042-8-4

**Γεώργιος Ι. Χατζηθεοδώρου**  
**Ἄρχων Μαΐστωρ Μ.Χ.Ε.**

**Η ΜΕΤΡΟΦΩΝΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ**

**ΤΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑΤΑΡΙΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΟΥ**  
**ΚΑΙ Ο ΑΡΓΟΣΥΝΤΟΜΟΣ ΜΙΚΤΟΣ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ**

**(σπουδή)**

## ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η εργασία που ακολουθεί είναι από πρόσφατη εισήγηση μου που εκφωνήθηκε στο 3<sup>ο</sup> Διεθνές Μουσικολογικό και Ιεροψαλτικό Συνέδριο Βόλου, στις 20-5-2018.

Η εισήγησή είχε ως θέμα το Αναστασιμάριο του Πέτρου Πελοποννησίου και τη μετροφωνική του ανάγνωση και σ' αυτήν παρουσιάστηκαν δείγματα από το Αναστασιματάριο του Πέτρου κατά τη δική μου μετροφωνική ανάγνωσή του και τη μεταφορά του στη σημερινή μουσική γραφή.

Στο ανά χείρας έντυπο περιλαμβάνεται ολόκληρο το Αναστασιματάριο μεταφερόμενο στη σημερινή γραφή.

Η εκτύπωση και έκδοση της όλης εργασίας, οφείλεται στη ευγενή χορηγία του αγαπητού μου φίλου, πλοιάρχου κ. Σπυρίδωνα Χρ. Παπασούλη, γεγονός που εκφράζει έμπρακτα την εκτίμησή του προς το πρόσωπό μου. Φανερώνει επίσης και τη μεγάλη αγάπη του για τη Ψαλτική Τέχνη της Εκκλησίας μας, -έχει εκδηλωθεί πολλαπλώς και αλλού και σε άλλες περιπτώσεις- την οποία υπηρέτησε με επιτυχία στα νεανικά του χρόνια ως πρωτοψάλτης και σήμερα συνεχίζει ως δόκιμος μελοποιός της.

Τον ευχαριστώ από καρδιάς, με την ελπίδα ότι η παρούσα έκδοση με το πρωτοπαρουσιάστο της θέμα, θα έχει την ευμενή αποδοχή του ιεροψαλτικού και του μουσικολογικού κόσμου και θα δικαιώσει την προφορά του.

Κάλυμος 12 Μαΐου 2018  
Γεώργιος Ι. Χατζηθεοδώρου



## Η ΜΕΤΡΟΦΩΝΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΤΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑΤΑΡΙΟΥ ΠΙΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΟΥ  
ΚΑΙ Ο ΑΡΓΟΣΥΝΤΟΜΟΣ ΜΙΚΤΟΣ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ

Είναι γνωστό ότι με τη γραφή της νέας μεθόδου των τριών διδασκάλων μας παραδόθηκαν σε εξήγηση τρία βασικά γένη μελοποιίας. Το ειρμολογικό, το στιχηραρικό και το παπαδικό. Από αυτά, το ειρμολογικό παίρνει το όνομά του από τα μέλη που το χρησιμοποιούν και περιέχονται βασικά στο ειρμολόγιο (οι ειρμοί των ωδών, τα τροπάρια τους, καθώς και απολυτίκια, κοντάκια, αυτόμελα, προσόμοια καθίσματα κ, ά.) και διακρίνεται σε σύντομο και αργό. Το στιχηραρικό παίρνει το ονομά του επειδή σ' αυτό ψάλλονται κυρίως τα μέλη του στιχηραρίου, δηλαδή, στιχηρά ιδιόμελα, δοξαστικά, στιχολογίες, αναβαθμοί, κεκραγάρια, δοχές αλλά και δοξολογίες, πολυέλεοι κλπ. Διαχωρίζεται σε νέο και σε παλιό. Το νέο διακρίνεται σε σύντομο (συλλαβικό με πρότυπο το σύντομο Αναστασιματάριο του Πέτρου Πελοποννησίου) και σε αργό (αναλογία περίπου ανά μία συλλαβή σε δύο ή τρεις μουσικούς φθόγγους), με πρότυπο το αργό Αναστασιματάριο, επίσης του Πέτρου Πελοποννησίου).

Μεταξύ τώρα του συντόμου ειρμολογικού και του συντόμου στιχηραρικού υπάρχει σχεδόν απόλυτη ταύτιση ως προς την

αντιστοιχία μουσικών φθόγγων και συλλαβών, δηλαδή και τα δύο είναι συλλαβικά. Πέραν όμως αυτού ταύτιση υπάρχει και στην όλη δομή των μελωδιών τους, οπότε στην ουσία έχουμε ένα είδος με αποτέλεσμα το Αναστασιματάριο, αλλά και το ίδιο το μέλος που περιέχεται σ'αυτό να χαρακτηρίζεται ως ειρμολογικό. Εσφαλμένα μεν, αφού τα περιεχόμενα ποιητικά κείμενα ανήκουν στο στιχηραρικό, αλλά και εντελώς δικαιολογημένα, αφού το μέλος τους είναι ειρμολογικό. Εξ άλλου αυτό διευκρινίζεται και σε αρκετά χειρόγραφα από το επίτιτλο: *Ἀναστασιματάριον σὺν Θεῷ ἁγίῳ, ὅπερ ἐτονίσθη παρὰ κὺρ Πέτρου λαμπαδαρίου τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας κατὰ τὸ εἴρμολογικὸν ὕψος, διὰ προσταγῆς τοῦ παναγιωτάτου καὶ σοφωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κυρίου Σαμουήλ Βυζαντίου τοῦ ἀπὸ Δέρκων ἐπ' ἀφελείᾳ τῶν χριστιανῶν.* Ἔτσι επικράτησε σήμερα όλα τα σύντομα μέλη ή αλλιώς τα συλλαβικά να τα χαρακτηρίζουμε συλλήβδην ειρμολογικά, ἔστω και εἰάν δεν ανήκουν στις κατηγορίες μελών που προσδιορίζονται ως ειρμολογικά, δηλαδή ὅσα μέλη περιέχει το ειρμολόγιο

Από την ἄλλη πλευρά το αργό στιχηραρικό μέλος δεν είναι και τόσο αργό σε σχέση με το σύντομο, γιατί ενώ έχουμε βασικά διπλασιασμό των χρονικών αξιών στην επέκταση των συλλαβών και λίγη μελισματική ανάπτυξη, έχουμε παράλληλα και σε μεγάλη έκταση συλλαβική αντιστοιχία. Η βασική διαφορά του από το σύντομο ἔγκειται κυρίως στην μελική ανάπτυξη και γενικότερα την ὅλη μεταχείριση του (δεσπόζοντες φθόγγοι, καταλήξεις, μελωδική έκταση, χρονική αγωγή κλπ.). Πάντως, ἄπαξ και χρησιμοποιείται ο ὅρος *αργόν*, αν το συγκρίνουμε με το παλαιό

στιχηραρικό η απόσταση που το χωρίζει από αυτό και παρά τη ομοιότητα του όρου, είναι χαώδης. Και τούτο, γιατί εκτός από την πολύ μεγάλη μελισματική ανάπτυξη του μουσικού κειμένου σε σχέση με τις συλλαβές του ποιητικού κειμένου, που παρατηρείται στο παλαιό στιχηραρικό, η διαφορά στη *δομική μεταχείριση των ήχων*, στη *χρήση ή μη των παραδεδομένων θέσων*<sup>1</sup> κ.α., είναι καταφανής και απόλυτη. Επομένως πιστεύω ότι ίσως θα ήταν πιο ακριβές αν, με τη μορφή που μας παραδόθηκε, χαρακτηριζόταν ως αργοσύντομο. Ο εδώ σημειώνω ότι χαρακτηρισμός του ως αργοσύντομο, χρησιμοποιήθηκε στην έκδοση του 1839, από τον Φωκαέα. Επίσης το ίδιο χαρακτηρίστηκε από τον Ζαφείριο Ζαφειρόπουλο στην έκδοση του 1855 ως Σύντομο Στιχηραρικό Αναστασιματάριο, σε αντιδιαστολή από το σύντομο Ειρμολογικό. Ενώ στην χειρόγραφη παράδοση και στην έντυπη του 1820 και 1832 χαρακτηρίζεται απλά ως νέον<sup>2</sup>, η ακόμα και ειρμολογικών<sup>3</sup>

Δεν είναι άσκοπο να πούμε ότι, μεταξύ του παλαιού στιχηραρικού μέλους, με πρότυπο τη μελοποιία του Ιακώβου πρωτοψάλτου, και του νέου στιχηραρικού μέλους, μπορούμε να διακρίνουμε δύο ενδιάμεσα είδη, τα οποία αποτυπώθηκαν μέσα στον 19<sup>ο</sup> αιώνα, κυρίως από τη δεκαετία του 1840 και μετά, όπου το μεν ένα φανερώνει τάση σύντμησης του παλαιού στιχηραρικού μέλους<sup>4</sup> και το άλλο διαπλάτυνση του νέου<sup>5</sup>. Όμως οι τάσεις

<sup>1</sup> Βλ.σχετ. Γρ..Αναστασίου «Η βυζαντινή μουσική και οι αναστάσιμοι ύμνοι», Λευκωσία 2006 (Ανάτυπο)

<sup>2</sup> Βλ.χφ.ΕΒΕ αριθ..970 και Νέο Αναστασιματαριον Εφεσίου 1820 και Χουμουζίου 1832.

<sup>3</sup> Βλ.χφ.ΜΙΕΤ αριθ.16.

<sup>4</sup> Κεκραγάρια Κων/νου πρωτοψάλτη, Ιδιόμελα Στεφάνου Λαμπαδαρίου, Γεωργίου Ραιδεστηνού πρωτοψάλτη, Γεωργίου Σαρανταεκκλησιώτη, καθώς και διάφορες συντμήσεις του παλαιού στιχηραρικού μέλους στο «Ταμείον Ανθολογίας» του Θεοδώρου Φωκαέα, προάγγελος των οποίων υπήρξε η μελοποίη-

αυτές δεν είχαν μεγάλη απήχηση πέραν ίσως της εποχής τους και δεν καθιερώθηκαν ευρύτερα και δεν αποτέλεσαν βασική ύλη στην μεταγενέστερη ψαλτική πράξη.

Αυτά ως προς το νέο αργό στιχηραρικό μέλος σε ό,τι αφορά τη γραπτή παράδοσή του στη νέα μέθοδο. Προκύπτει όμως το γεγονός ότι στην προφορική κυρίως παράδοση και λιγότερο στη γραπτή και παρά τη ρητή γνώμη του Χρυσάνθου που αποφαίνεται ότι, τα στιχηραρικά μέλη «*ζητούσιν αγωγήν χρόνου βραδείαν*», τα περισσότερα προσομοιάζουν με τον ταχύ δρόμο. Πέραν αυτού με τον ταχύ αυτό δρόμο βλέπομε στιχηραρικά μέλη να έχουν συμπεριφορές μελικές και συντμήσεις χρονικές, παρμένες από το καθαρά ειρμολογικό γένος, να ψάλλονται δε και με ταχεία αγωγή χρόνου, με αποτέλεσμα εκ των πραγμάτων να απλουστεύονται. Το ίδιο εξ αντιθέτου συμβαίνει και στο σύντομο ειρμολογικό μέλος, όπου σε πολλές περιπτώσεις συναντούμε μέλη με επεκτάσεις μικρές, έστω, αλλά που σαφώς μας παραπέμπουν στο στιχηραρικό μέλος. Αυτό το παρατηρούμε σε όλες τις εκδόσεις του Αναστασιματαρίου, αλλά και στο Δοξαστάριο του Πέτρου κ.α. σε μικρότερη ή μεγαλύτερη κλίμακα., όπως π.χ. στο Αναστασιματάριο του Αντωνίου της έκδοσης του 1866 που είναι συνήθης αυτή η ανάμιξη ειρμολογικών και στιχηραρικών θέσεων και οι συντμήσεις, για να μην να αναφερθώ σε νεώτερες εκδόσεις.

---

ση των στιχηρών του εσπερινού της Κυριακής του Πάσχα από τον Γεώργιο Κρήτα « κατά το ανάμικτον είδος» (πρβ. Παύλου Χατζηπαππά *Μορφολογικά χαρακτηριστικά του στιχηραρικού γένους της ψαλτικής μελοποιίας κατά την τελευταία περίοδο της μουσικής σημειογραφίας* (Πρακτικά Β' Διεθνούς Συνεδρίου Αθήνα 2006σ.364).

5.Ιωάννου και Στεφάνου «Πανδέκτη» τόμος 2, Αντίφωνα, σε388-419.Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος «Ταμείον Ανθολογίας», τόμος α', σ.298.



π<sup>9</sup> Τον τω Πα τρι συ να ναρχον

Αντώνιος 1866, σ. 15

π<sup>9</sup> Τον τω Πα τρι συ να ναρχον

Π. Εφέσιος 1820, σ. 11

π<sup>9</sup> υ μνη σω μεν λε γο ον τες π<sup>9</sup>

Αντώνιος 1866, σ. 13

π<sup>9</sup> υ μνη η σω μεν λε ε ε γο ο ον τες π<sup>9</sup>

Π. Εφέσιος  
1820, σ. 9

Δ και εν δο ξη φο βε ρα Δ

Αντώνιος 1866, σ. 60

Δ και εν δο ξη φο βε ε ρα α Δ

Π. Εφέσιος 1820, σ. 37

Άλλωστε και η ταχεία χρονική αγωγή της καθημερινής εκτέλεσης των στιχηραρικών κυρίως μελών, και η εξ' αυτής αναγκαστική απλοποίηση των μελικών σχηματισμών, που καθιερώθηκε στην πατριαρχική ψαλτική παράδοση (βλ. Μ. Εβδομάδα Κ. Πρίγγου και τις καταγραφές της ψαλτικής πράξης του Ιακώβου Ναυπλιώτη από τον Άγγελο Βουδούρη) και αποτελεί ένα από τα σπουδαία χαρακτηριστικά του ύφους της, καθώς και στις Μονές Αγίου Όρους Πάτμου, Δωδεκανήσου κλπ. παραπέμπει σε χρονική αγωγή συντόμου ειρμολογικού μέλους.

Αντίφωνο Α΄ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστῆ  
 Ἄρχοντες δε μου να χερσιν να λα τει κεν ρι ο π  
 και να τα τε χρι στω τε α δυ φαν τε

Κατά την παράδοση της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας («Μεγάλη Εβδομάς» Αγγέλου Βουδούρη, 1999 σ.206)

χορός Α: ἤχος α β δ Νη

Αρχοντες λαων συνηθησαν ιατα του

Κυριου υαι ιατα α του χριστου ουου ααα

αυ του

χορός Β:

Κατά την προφορική παράδοση της Καλύμνου. («Βυζαντινή Μεγάλη Εβδομάδα» Γεωργίου Χατζηθεοδώρου, 1988, σ. 135).

οι χειροι γαλλου τα σαρκω και κενωσθαι

Κυριε Ενεκεν ερανης σε ειδα μηδ σο σα μηθ ηε

σαι α μηδ σο σα μη Κυυ υ ρι ι ι ε

μενρα γε ικαι με ε προς σα εε ηε σα α μηδ σο

ον μη Κυυ υ ρι ι ι ε

Κατά την παράδοση της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας («Μεγάλη Εβδομάς» Αγγέλου Βουδούρη, 1999 σ. 50)